

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги фармойиши.(ПФ-5106-сон 05.07.2017 й).

3. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент: Ўзбекистон, 2016. 56 б.

4. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрь куни парламентга мурожаати. “Халқ сўзи” газетаси 30.12.2020.

5. Абдулла А. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. Тошкент: “Ўқитувчи”, 1992 й.

6. Шайх А.М. Ақрид матнлари, Тошкент: ТИУ нашриёти, 2006 й.

7. Эгамбердиев Р. Одобимиз-миллат кўзгуси. Наманган: “Vodiy Media”, 2019. 77 б.

N.Sh. Mullaboyeva, ilmiy rahbar R.Usmonov

Наманган муҳандислик-технология институти,

Наманган, Ўзбекистон

mullaboyevanargiza79@gmail.com

O'QUVCHI – TALABALARDA KASBIY KO'NIKMA VA MALAKALARNI SHAKLLANISHI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o'quvchi-talabalarda tanlagan kasblari bo'yicha ko'nikma va malakalarni shakllanish jarayonlari, undagi e'tiborli jihatlari hamda psixofiziologik sifatleri haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *ko'nikma, malaka, kasb, mahorat, psixika, psixofiziologiya, bilim.*

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. *В статье представлена информация о процессе формирования навыков и компетенций у студентов выбранных ими профессий, его аспектах и психофизиологических качествах.*

Ключевые слова: *умение, квалификация, профессия, умение, психика, психофизиология, знания.*

STUDENT - DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SKILLS AND SKILLS IN STUDENTS

Abstract. *The article provides information on the process of forming skills and competencies among students of their chosen professions, its aspects and psychophysiological qualities.*

Key words: *skill, qualification, profession, skill, psyche, psychophysiology, knowledge.*

Mamlakatimiz iqtisodiyotidagi tub o'zgarishlar, uning xom ashyo yo'nalishidan raqobatbardosh pirovard mahsulot ishlab chiqarishga o'tayotganligi oliy ta'limga butunlay yangi vazifalarni qo'ymoqda. Ma'lumki, Respublikamiz Prezidenti va davlatimiz tomonidan keyingi vaqtlarda turli kasb sohalarini rivojlantirish va ularga qiziquvchi yoshlarni kasbiy yo'naltirishga oid qator hujjatlar qabul qilindi. Mazkur hujjatlarda uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish, yuksak kasbiy, ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yaratish ko'zda tutilgan. Biroq, o'z o'rnida ta'kidlash lozimki, jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv va globallashtirishning ijobiy tomonlari bilan bir qatorda ma'lum ziddiyatli jihatlari ham mavjud. Jumladan, turli mamlakatlardagi iqtisodiy rivojlanishning bir tekisda bormasligi dunyo mamlakatlari o'rtasida ijtimoiy iqtisodiy rivojlanish jihatidan tafovutning, ekologik tahdidlarning kuchayib borishi, turli mamlakatlarda aholi soni o'zgarishlarining keskin farqlanishi kabi holatlar jahon xo'jaligining yaxlit tizim sifatida barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Respublikamizda barkamol va mustaqil qaror qabul qila oladigan irodali, fidoyi kadrlarni tayyorlashga katta e'tibor berilyapti. Hozirgi davrda ishlab chiqarishda texnika va texnologiyalarning yangilanayotganligi, ilm va fan jadal taraqqiyoti mutaxassis kadrlardan o'z bilimlarini mustaqil hamda muntazam ravishda chuqurlashtirib, yangilab, to'ldirib va kengaytirib borishni talab etadi.

O'quvchilarda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishning o'ziga xos psixologik xususiyatlari mavjud. O'quvchilarda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish ayniqsa, insonning tarbiyalanganligini, balki, eng avvalo, u bashariyat tomonidan jamlangan amaliy tajribalarni o'zlashtirib olishni nazarda tutish zarur.

O'quvchilar kasb-hunar egallashida shaxsning yangi integrativ sifat ko'rsatkichlarini hisobga olish, unda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish psixologik masalalari alohida o'rin egallaydi.

Bugungi kunda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish muammosi faylasuflar, psixologlar, pedagoglar va metodistlarda katta qiziqish uyg'otmoqda. Bugungi kunda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga ehtiyoj mavjud bo'lib, uning obyektiv muammolari ham ko'zga tashlanmoqda. Bu muammolarni aniqlash va hal etish yo'llarini topishning zaruriy dasturlarini amalga oshirish lozim.

Kasb-hunar maktablari o'quvchilarida kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish bo'yicha amaliyotda qo'llanilayotgan o'quv-dasturiy hujjatlar tahlili ularning quyidagi davr talablariga javob bera olmasligini ko'rsatdi:

- o'quv rejalarida o'quvchilarning bo'lajak kasbiy faoliyatiga bevosita bevosita bog'liq bo'lgan maxsus fanlarni o'rganishga yetarli darajada e'tibor qaratilmagan;

- mutaxassislikning o'ziga xos jihatlarini hisobga olgan holda ta'lim yo'nalishida ta'lim olayotgan o'quvchilarni o'quv ishlab chiqarish va pedagogik amaliyotlarining zamon talabi darajasida yo'lga quyilmaganligi;

- ayrim o'quv fanlarining mazmunan bir-birini takrorlashi, ya'ni ular orasida izchillik, uzviylik va fanlararo aloqadorlikni o'rnatilmaganligi; umumta'lim fanlarining mazmunida kasbiy yo'nalganlik ta'minlanmaganligi;

- nashr etilgan darsliklar, o'quv va metodik adabiyotlar hamda didaktik tarqatma materiallarning hozirgi kun talablarini yetarlicha qondira olmasligi;

- ta'limning moddiy-texnik, ilmiy-metodik jihatdan zamonaviy talablar darajasida jihozlamaganligi.

Bo'lajak mutaxassislarni kasbiy-pedagogik bilim hamda dunyoqarashlarini yanada yuqoriroq darajaga ko'tarish, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayoni va darsdan tashqari ishlarda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishning maqsad va vazifalari, mazmuni, shakl hamda metodlari haqida ma'lumotlarni keltirish, mashg'ulotlarda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish ishlarini to'laqonli olib borish masalalari bugungi kunda e'tiborli vazifalardan biri hisoblanadi.

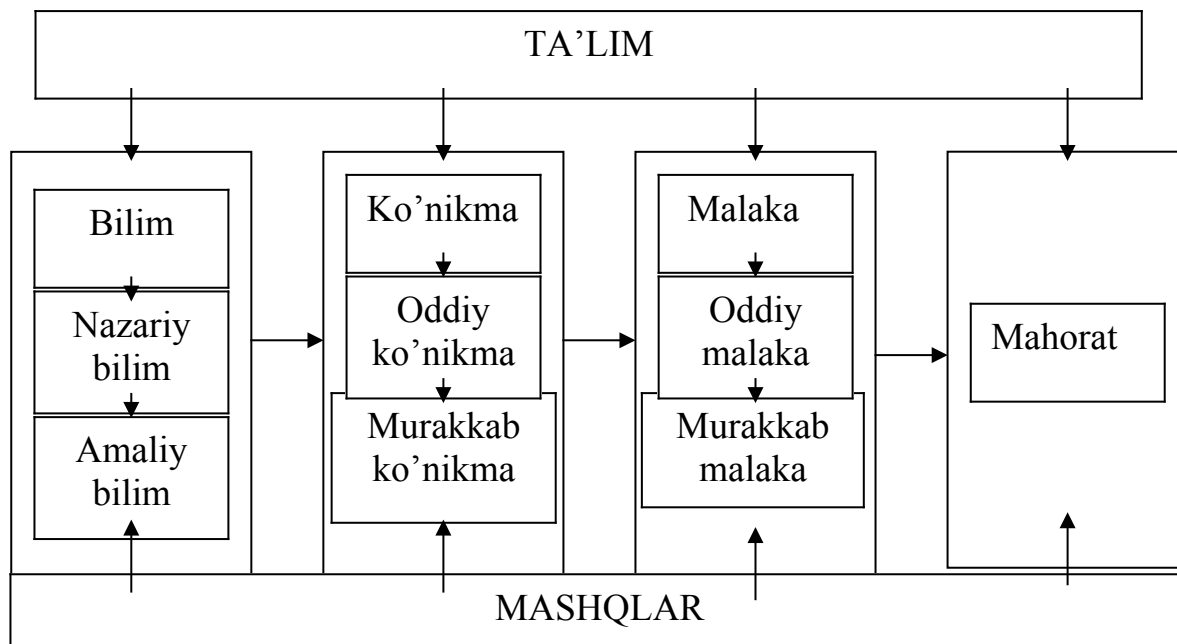
Texnologik yondashuv asosida talabalarda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish muammosi tadqiqotlarni davom ettirishni taqozo qiladi. Ilmiy kontseptsiyalar ko'pchilik holatlarda aniqlashtirilmagan va asosan mavhum ko'rinishga ega. Ba'zi amaldagi o'quv dasturlarida umummehnat va kasbiy ko'nikma va malakalar, ularning tizimi odatda aniq ilmiy asosda emas, balki empirik asosda qurilmoqda. Ko'pchilik adabiyotlarda ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayoni quyidagicha qabul qilingan:

BILIM □ KO'NIKMA □ MALAKA □ MAHORAT

Ushbu ketma-ketlik K.K.Platonov tomonidan taklif etilgan bo'lib, u bizning fikrimizcha ilmiy jihatdan ko'pchilik olimlar tomonidan asoslab berilgan. [II]

Biz psixologiya, pedagogika, didaktika, sotsiologiya va ishlab chiqarish pedagogikasi sohalarida olib borilgan ilmiy-amaliy izlanishlarga tayanib, malakalarning shakllanish jarayonlarini jadvalda keltirilgan bosqichlarga ajratamiz. Deyarli har qanday ixtisoslikdagi murakkab ko'nikma tarkibiga psixologik turdagi barcha malakalar kiradi. Biroq, ishchi amalga oshiradigan ishlab chiqarish jarayoni xususiyatlariga ko'ra alohida malakalarning nisbiy salmog'i va ahamiyati turlicha bo'lishi mumkin.

Bilimlarning ko'nikma va malakalarga, malakalar mahoratga aylanish shakli

Ko'nikma va malakalar hosil bo'lishining nerv-fiziologik asosi shartli reflekslardir. Har bir malaka va har bir odat, o'z fiziologik asosiga ko'ra, shartli refleks bog'lanishlari sistemasidan iborat. Malaka va odatlarning hosil bo'lishida, shuningdek, ularning o'zgarishida shartli reflekslarning hosil bo'lishi, o'zgarishi hamda tormozlanishiga oid bo'lgan barcha qonunlar, jumladan, dinamik stereotip hosil bo'lishi qonuniyatlari amal qiladn. Malaka va odatlarni o'rganishda I. P. Pavlovning quyidagi so'zlarini nazarda tutish lozim:

«Bizdagi tarbiya, ta'lim, intizomning barcha turlari, har qanday odatlar qator-qator tuzilgan juda ko'p shartli reflekslardan iborat bo'lsa kerak. Muayyan sharoit, ya'ni muayyan qo'zg'ovchilar bilan harakatlarimiz o'rtasida hosil bo'lgan va mustahkamlangan bog'lanishlar ko'pincha, hattoki ataylab qarshilik qilishimizga qaramay, doimo o'z-o'zidan takrorlanaverishini kim bilmaydi? Bu narsa muayyan bir harakatlarni bajarish, shuning bilan birga, bunday harakatlarni to'xtata bilishga, ya'ni ham musbat, ham manfiy reflekslarga baravar taalluqlidir. Shuningdek, ba'zan o'yin paytida yoki turli san'at mashg'ulotlarida ishda uchraydigan ortiqcha harakatlarni yo'qotish uchun lozim bo'lgan tormozlanish tug'dirish oson emasligi ma'lumdir» [1].

Psixikaning taraqqiyoti degan bobda ko'rsatib o'tilganidek, malaka va ko'nikmalar hayvonlarda ham hosil bo'ladi. Hayvonlarda malaka va ko'nikmalar ularning ehtiyojlariga, yashash sharoitiga bog'liq holda, taqlid yo'li bilan va, shuning bilan birga, odamlar tomonidan o'rgatish yo'li bilan hosil bo'ladi. Hayvonlarda malaka va ko'nikmalar birinchi signal sistemasi doirasidagi bog'lanishlar asosida vujudga keladi. Odamda malaka va ko'nikmalarning hosil bo'lishida birinchi signal sistemasi bilan o'zaro munosabatda bo'lgan ikkinchi signal sistemasi ko'proq ahamiyatga egadir.

Biron narsaning uddasidan chiqa oladigan bo'lish uchun kishi, dastavval qanday harakatlar qilish kerakligini va bu harakatlarning qay tarzda amalga oshirilishini bilib olishi va esida saqlab qolishi kerak. Shundagina kishi talab qilingan natijaga erishishi mumkin. Ishning bajarish usullarini bilgandan so'ng yoki bilish mobaynida kishi bironing tushuntirishi bo'yicha yoki nusxaga qarab, xuddi shunday harakatlarni qila boshlaydi. Masalan, endigina yozishni o'rganayotgan bola «a» harfini qanday yozish kerakligini o'qituvchining tushuntirishidan va nusxadan qarab bilib oladi. So'ngra bu harfni uning o'zi ham yoza boshlaydi. U avval yarim doira shaklini chizadi va buning o'ng tarafiga pastki tomoni bir oz qaytarilgan to'g'ri chiziq qo'shadi. Bu bolaning «a» harfini o'rgana boshlashi demakdir.

Biron ishning uddasidan chiqishni o'rganishning bu dastlabki davrida har bir yangi harakat ongli ravishda bajariladi. Kishining diqqati, odatda, bajarilayotgan ishiing o'ziga emas, balki, ko'proq, o'zining ayrim harakatlariga qaratilgan bo'ladi. Biron ishning uddasidan chiqishni o'rganishning bu davri tegishli ish-harakatlarni yoki zehniy ishni amalga oshirishda kerak bo'ladigan usullarni ongli ravishda tanlashdan iborat bo'ladiki, bu usullarning birga qo'shilishi natijasida maqsadga muvofiq va to'g'ri ish harakatlar qilinadi. Ammo biron ishning uddasidan chiqishni o'rganishning dastlabki davridagi harakatlar ko'pincha bir-biriga qovushmagan bo'ladi. Masalan, bola xat yozishni o'rganar ekan, «a» harfini faqat bitta harakat yordami bilan emas, balki eng kamida ikkita harakat yordami bilan yozadi, u yarim doira shaklini alohida chizib oladi va so'ngra esa bunga pastki tomoni bir oz qayrilgan chiziq qo'shadi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Abdullaeva K.M. Maxsus fanlarni o'qitishda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishning metodik asoslari. Ped. fan. nomz. dis. avtoref. Toshkent. TDTU. 2006. 23 b.
2. Avezov SH. Kasb-hunar kollejlarda amaliy-kasbiy ta'lim metodikasi. O'quv metodik qo'llanma.1,2,3 qismlar. Toshkent.: O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi, 2003 150 b.
3. Belyaeva A.P. Didakticheskie printsipi professional'noy podgotovki v profTexuchilixax. M.: Vo'sshaya shkola, 1991 g.
4. Beshelev S.D., Gurvich F.G. Matematiko-statisticheskie metodo` ekspertno`x otsenok. M.: Statistika, 1974. 159 s.
5. Inoyatov U.I. O'quvchi-yoshlarda kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish omillari // J. Maktab va hayot. T.: 2001. №4.
6. Mirzaraximov M., Toshmatov Z. Bo'lajak mutaxassislarda kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishda ishchi murabbiylarni o'rni. // J. Kasb-hunar ta'limi. T.: 2007. №4. 10-11 b.